

**Колонізаційна політика
Стамбула
на Придунайських землях у
XVIII ст.**

У XVIII – на початку XIX ст. Придунайські землі¹ знаходились у складі Турецької імперії. Система адміністративно-політичного управління цієї території почала формуватися з кінця XVI ст. У 1484 р. турецькі війська захопили фортеці Кілію і Білгород (перейменована в Аккерман), у 1538 р. – Тігіну (перейменована в Бендери) і, нарешті, в 1595 р. – м. Сміл (Ізмаїл)², до якого адміністративно в 1622 р. приєднали місто-порт Рені (перейменоване в Томарово)³. Захоплення фортець супроводжувалось відокремленням їх разом з прилеглими територіями від Молдавського князівства. Тут були створені так звані райї – райони з християнським населенням, які управлялись безпосередньо турецькими намісниками. Таким чином, до складу досліджуваної території увійшли Ізмаїльська, Кілійська, Аккерманська, частково Бендерська і Каушанська райї з Буджацьким степом. Турецький уряд розглядав міста-фортеці Аккерман, Ізмаїл, Кілію перш за все як військово-стратегічні пункти, що виконували роль аванпостних укріплень на кордоні з Росією. Тому влада піклувалася лише про їх укріплення⁴. У фортецях розмішувались великі турецькі військові гарнізони під головуванням пашів. Паші здійснювали й адміністративне управління прилеглими до міст райями. Християнське населення, яке проживало в турецьких округах, називалося райят: в містах – греки, вірмени, молдовани, українці, росіяни, частково болгарі; в селах – майже виключно молдовани, українці та росіяни. Їх становище змінювалось у зв'язку з еволюцією службового та побутового становища турецьких військ. Турецькі залоги утримувались за рахунок Османської імперії, яка сплачувала їм платню. У XVIII ст. фінансове становище Туреччини погіршилось через численні війни, а тому військове міністерство не спроможне було регулярно сплачувати жалування службовцям. Це підірвало дисципліну у військах, рядові та офіцери, які служили у фортецях, для свого забезпечення почали

¹ Територіальні рамки статті обмежені південно-західною частиною сучасної Одеської області, а саме територією нижнього межиріччя Дністра та Дунаю, що в літературі ще відома під назвою Південна Бессарабія, Буджак й Придунайські землі.

² Мохов Н. А. Молдавия эпохи феодализма. С древнейших времен до начала XX в. – Кишинев, 1964. – С. 213.

³ Батюшков П. Н. Бессарабия: Историческое описание. – СПб., 1892. – С. 91; Зеленчук В. С. Население Бессарабии и Приднестровья в XIX в. : Этнические и социально-демографические процессы. – Кишинев, 1979. – С. 39.

⁴ Popescu M. Cetatile turcesti din prejurul principftelor Romane. – Craiova, 1927. – С. 3-5.

займатися торгівлею, ремеслами або просто грабували місцевих жителів⁵. Внаслідок цього населення в містах і селах рай було віддане на повну сваволю турецьких чиновників і землевласників. Над місцевими жителями вони чинили усілякі утиски, і ні власність на майно, ні часто навіть саме життя представників місцевого населення не гарантувались⁶.

З XVI ст. на рівнину між Аккерманською і Кілійською райями почали переселятися ногайські племена, які кочували раніше в степах нижнього Подніпров'я і Побужжя. В 1569 р. у Буджак були переселені племена єдисанців, єдичкульців і «білих» ногайців, чисельністю до 30 тис. родин⁷. До 1586 р. ногайцями був заселений майже весь степ⁸ і сформована Буджацька (Білгородська) орда – «Буджак татарлеринуть топраги»⁹. Користуючись підтримкою турецького уряду, ногайці захоплювали все нові території. У 1672 р. північним кордоном їх розселення була встановлена так звана лінія Халіл-паші, що проходила в місці з'єднання верхнього Троянова вала з р. Ботна. Після російсько-турецької війни 1711 р. турецька влада дозволила ногайцям розселитися на північ від лінії Халіл-паші. Усе це призвело до того, що у 60-70-х роках XVIII ст. турецькі райї та ногайці займали 55,7 % території в Дністровсько-Прутському межиріччі¹⁰.

Буджацька орда складалася із різних ногайських племен і являла собою переважно їх територіальне об'єднання. На початку XVIII ст. вона мала шість великих родоплемінних союзів¹¹ і перебувала в залежності від Кримського ханства. Управляв нею ханський намісник, якого призначали із числа синів або племінників кримського хана з титулом «султана Буджацької орди» або сераскієра (воєначальника)¹². Влада ханського намісника обмежувалась ногайськими округами і на території турецьких рай Бесса-

⁵ Могульова С. М. Перші кроки Задунайського козацтва: про причини переходу запорожців до Туреччини // Південна Україна XVIII-XIX ст. – Запоріжжя, 1996. – № 2. – С. 108-115.

⁶ Татарчевский А. Путешествие и деятельность барона Тотта в качестве консула в Крыму в 1767 г. // Университетские известия. – К., 1873. – № 10. – С. 2-3.

⁷ Мейер А. Повествовательное, землемерное и естествословное описание Очаковской земли, сообщенное в двух донесениях. – СПб., 1794. – С. 87; Батюшков П. Н. Бессарабия: Историческое описание. – С. 94; Берг Л. Бессарабия. Страна – люди – хозяйство. – Пг., 1918. – С. 59.

⁸ Кантемир Д. Историческое, географическое и политическое описание Молдавии с жизнью сочинителя. – М., 1789. – С. 47.

⁹ Скальковский А. А. Опыт статистического описания Новороссийского края и Бессарабии: В 2 ч. – Ч. 1: География, этнография, народонаселение Новороссийского края. – Одесса, 1850. – С. 296.

¹⁰ Дмитриев П. Г. Народонаселение Молдавии: по материалам переписей 1772-1773, 1774 и 1803 гг. – Кишинев, 1973. – С. 33.

¹¹ Клеemannово путешествие из Вены в Белград и Новую Килию, ... и во весь Крым ... в 1768, 1769 и 1770 годах. – СПб., 1783. – С. 41.

¹² Татарчевский А. Путешествие и деятельность барона Тотта в качестве консула в Крыму в 1767 г. – С. 6, 15; Скальковский А. А. Историческое введение в статистическое описание Бессарабской области // Журнал Министерства внутренних дел (далі – ЖМВД). – 1846. – Ч. 13. – С. 174.

рабії не розповсюджувалась. Столицею Буджака було місто Каушани, а резиденція намісника знаходилась в селі Ханкишла (Кишла Ханулуй)¹³.

Здебільшого європейці не відрізняли ногайців від кримських татар¹⁴, називаючи і тих, і інших татарами, проте етнічно ногайські племена не мали нічого спільного з кримськими татарами, відрізняючись від них зовнішнім видом, історією, побутом¹⁵. За своїм економічним розвитком ногайські племена стояли нижче кримських татар. Вони начебто залишались вірними легендарному вислову Чінгіз-хана: “Кочувати і ніколи не осідати”. На відміну від кримських татар, ногайці не будували фортець і не жили у містах. Основним господарським заняттям ногайців було кочове скотарство. Примітивне землеробство ставило племена у велику залежність від природних явищ, снігова зима або сухе літо призводили до падіння худоби і до голоду серед людей. Незважаючи на це, Буджацький степ являв для них ідеальне місце для розведення худоби. Наявність у межиріччі Дунаю і Дністра значних водних джерел сприяла збереженню протягом більшої частини року чудових лугових пасовиськ. Сучасники із здивуванням розповідали про величезні отари, які належали буджацьким татарам, а також про використання ресурсів краю як гарних пасовиськ: буджацькі татари і “не лише вони, але й ногайські татари при можливості кожний рік для випасу худоби свої табуни із усієї округи на кочування туди переводять”¹⁶.

Досить важливе місце в житті орди займали пограбування сусідніх українських і молдавських територій, що значною мірою стимулювались Кримським ханством і Туреччиною. Напади буджацької орди на українські, російські й молдавські землі були надзвичайно жорстокі та спустошливі. Наявність фортець Аккерман, Кілії, Ізмаїл забезпечувала ногайцям, по-перше, захист від переслідувань, по-друге, можливість легко позбутися награбованого майна чи полонених. Захоплених бранців у більшості випадків ногайці продавали в рабство, частково використовували у своєму господарстві.

Слід зазначити, що буджацькі ногайці не завжди повністю підкорялися Криму або Туреччині. В середині ногайської аристократії постійно боролися дві партії – російської та кримської орієнтацій. Кримські хани вважали

¹³ Клееманово путешествие... – С. 41, 44; Русов А. А. Русские тракты в конце XVII – в начале XVIII вв. – К., 1876. – С. 82.

¹⁴ Османское государство в Европе и республика Рагузская: из Бишинговой географии. – СПб., 1770. – 104 с.; Description Geographique et Historique de la Turquie D'Europe. Par Ordre Alphanbetique. – Paris, 1828. – 232 p.; Essais de Géographie, de politique et d'Histoire, sur les possessions de l'Empereur des Turcs en Europe. – M.DCC.LXXXIV. – 201p.; Le Géographe Manuel. Par M. l'Abbé Expilly. – Paris, M.DCC.LXV.; Mentelle M. Géographie comparée ou Analyse de la géographie ancienne et Moderne. – Paris, M.DCC.LXXIX. – Т. 2. – 456 p.; Nicolle A. Géographie Moderne. – Paris, M.DCC.LII. – Т. 2. – 356 p.; Troisième Partie de la carte d'Europe Publiée sous les auspices de Monseigneur Louis Philippe d'Orléans par le D'Anville. – M.CCC.IX. – 236 p.

¹⁵ Дружинина Е. И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года. (Его подготовка и заключение). – М., 1955. – С. 42-43.

¹⁶ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі –ЦДІА України в м. Києві). – Ф. 245, оп. 3, спр. 9, арк. 85.

їх своїми підданими і жорстоко експлуатували, збираючи великі податки, у зв'язку з чим ногайці неодноразово піднімали повстання і заколоти проти цих держав, що відзначали сучасники ще на початку XVII ст.¹⁷ Вже згаданий мандрівник Н. Клеєман підкреслював, що ногайці не завжди дотримуються вірності хану, часто повстають проти його влади і «зберігають назавжди таємну ненависть до турок»¹⁸. У період російсько-турецької війни 1735-1739 рр. Буджацька орда виявила помітне прагнення відокремитися від Криму і перейти у російське підданство¹⁹, а під час наступної російсько-турецької війни 1768-1774 рр. більшість ногайців Буджака перекочувала в степи північної Таврії і в 1772 р. прийняла підданство Росії²⁰.

Наприкінці 1777 р. Буджак, що раніше належав Криму, був формально приєднаний до Туреччини²¹. З цього часу управління Буджаком здійснював безпосередньо турецький намісник – Буджак-каймакан, який одержав після 1783 р. (приєднання Криму до Росії) титул хана²². Одночасно з підсиленням своєї влади в Буджаку турецький уряд прагнув усіма засобами закріпити ногайців на цій території й укріпити свої позиції. Після російсько-турецької війни 1787-1791 рр. Туреччина перевела частину ногайських племен у Бессарабію²³. Тому загроза українським і молдавським територіям з боку Буджацької орди продовжувала зберігатися і надалі. Зі вступом у 1806 р. російських військ на територію Бессарабії і приєднанням її до Російської імперії у 1812 р. більшість ногайців переселилась у Таврію на Молочні води²⁴.

У XVIII ст. турецький уряд проводив специфічну політику щодо досліджуваної території та її населення. В ній, на нашу думку, можна визна-

¹⁷ Боплан Г. *Опис України*. – К., 1990. – С. 53-54, 72-74, 103; Юрченко П. *Описание перекопских и ногайских племен... Жана де Люка // Записки Одесского общества истории и древностей (далі – ЗООИД)*. – 1879. – Т. XI. – С. 486.

¹⁸ Клеєманово *путешествие...* – С. 43, 215.

¹⁹ *Ставучанский поход. Документы 1739 г. // Сборник военно-исторических материалов (далі – СВИМ) / Под ред. Д. Ф. Масловского*. – Вып. II. – СПб., 1892. – С. 184, 188; *Всепопданейшие донесения гр. Миниха. Ч. 1: Донесения 1736–1737 гг. // СВИМ*. – Вып. X. – СПб., 1897. – С. 52, 129, 136-137; *Всепопданейшие донесения гр. Миниха. Ч. 2: Донесения 1737–1738 гг. // Там же*. – Вып. XI. – С. 59, 111, 115, 210.

²⁰ *Высочайшие рескрипты императрицы Екатерины II. Ч. 1: Об отложении татар от власти турецкой // Чтения Общества истории и древностей российских (Далі – ЧОИДР)*. – Кн. 4. – 1871. – С. 45-97; Скальковский А. А. *Историческое введение в статистическое описание Бессарабской области // ЖМВД*. – 1846. – Ч. 13. – С. 128.

²¹ *Присоединение Крыма к России: Рескрипты, письма, реляции, донесения: В 4 т. / Под. ред. Н.Ф. Дубровина*. – Т. 1: 1775–1777 гг. – СПб., 1885; Т. 2: 1778. – СПб., 1885.; Т. 3: 1779-1780 гг. – СПб., 1889.

²² *Смирнов В. Крымское ханство под верховенством Османской Порты до начала XVIII в.* – СПб., 1889. – С. 390.

²³ *Кутузов М. И. Сборник документов и материалов: В 5 т. – Т. 1.* – М., 1950. – С. 220.

²⁴ *Варадинов Н. История Министерства внутренних дел. – Ч. 1.* – СПб., 1858. – С. 192.

чити два основних напрями, пов'язаних між собою. Кожен з них по своєму переслідував мету закріплення турецької влади в Придунайських землях.

Перший напрямок проводився офіційними установами й урядом Туреччини. Він характеризується подальшим прагненням залишити ногайців в регіоні. Про проведення такої політики йшлося вище.

Другий напрямок опосередковано втілювала місцева турецька адміністрація і феодалі. Він характеризувався намаганням залучити і затримати усіма можливими засобами (пільги, наймання, полон, переховування, продаж тощо) дешеву робочу силу в краї і, відповідно, у своїх власних господарствах. Через це досить часто місцева турецька адміністрація крізь пальці дивилась на оселення утікачів на підвладній їй території. Зауважимо, що населення, яке рятувалося від кріпосного гноблення, переходячи дністровський кордон, швидко опинялось в становищі, що не набагато відрізнялося від того, яке вони залишили позаду. Єдине реальне право, яке набував утікач у Задністров'ї та Подунав'ї, – це продавати свою робочу силу. Значна частина населення ставала батраками-наймитами у турецько-татарських феодалів і місцевих багачів-дук, серед яких були і представники українсько-російських верств. Часто утікачі, найнявшись у одного господаря, швидко втікали до іншого, або наймались, вештаючись по різних місцевостях Придунав'я та Молдавії. Отже, турецька адміністрація неспішно, але проводила політику заселення й освоєння досліджуваного регіону. Розглянемо детальніше, як відбувалось проведення такої політики через свідчення дипломатичного корпусу Туреччини і Росії, а також на прикладах біографічних даних самих жителів Придунайських земель.

Постачальником людських ресурсів, які безпосередньо освоювали землі, було українське та інше населення сусідніх з Придунайськими землями територій. Так, внаслідок політичних подій XVIII ст. (повстання С. Палія, переходу козаків на підвладні Туреччині й Кримському ханству території через поразку І. Мазепи, російсько-турецьких війн 1735-1739 рр., 1768-1774 рр., 1787-1791 рр., поділів Речі Посполитої тощо) на території Придунайських земель зосередилась значна кількість утікачів: козаків, селян, солдатів і полонених або найманих працівників.

Однією із зазначених подій, що призвела до визначення турецької політики в регіоні, була російсько-турецька війна 1735-1739 рр. Протягом усієї війни буджацькі татари проводили військові дії з регулярними частинами російської армії та запорожцями безпосередньо на території Бессарабії, здійснювали набіги на прикордонні українські землі, грабуючи їх забираючи в полон місцеве населення²⁵. Інколи людський «ясир» вдавалось відбивати. Так, у 1736 р. донські козаки відбили 7 тис. полонених, взятих з

²⁵ Всеподданейшие донесения гр. Миниха. Ч. 1: Донесения 1736–1737 гг. – С. 133,147,151; Всеподданейшие донесения гр. Миниха. Ч. 3: Донесения 1739 года и генералитетские рассуждения // СВМ. – Вып. XIII. – СПб., 1903. – С. 231-232, 258-260; Ставучанский поход. Документы 1739 г. – С. 39.

українських земель, але все-ж-таки частина залишилась у буджацьких ногайців²⁶. Серед цих звільнених був М. Дяченко, який народився у селі Белиці Полтавського полку, звідти перейшов на Запорожжя, в Криловську слободу. У 1736 р. його захопили буджацькі ногайці та відвезли до Бессарабії. Того ж 1736 р. був захоплений у полон П. Федорів родом із Немирівського повіту, кріпосний князя Потоцького. Він втік від Потоцького й поселився на території Запорожжя, а в селі Федорівка був взятий в полон Буджацькою ордою. Рядовий Л. Мілютин, родом із села Паніно Нижньгородського повіту, був захоплений буджаками у серпні 1738 р. на Дністрі і проданий ногайцями туркам у м. Кілію²⁷.

В серпні 1739 р. Росія і Туреччина уклали мирний договір. Але значна кількість полонених залишалась у турецьких землях. Крім того, на території межиріччя Дністра і Дунаю зосередилась певна кількість українського населення з селян-утікачів і солдатів-дезертирів. І якщо полонені мали бажання повернутися на батьківщину, то останні залишились на місцях через повну безперспективність покращити свою долю.

Провідниками інтересів турецької адміністрації були також турецькі купці. Наймаючи козаків і селян для різних робіт, вони переїжджали з ними російсько-турецький кордон і опинялись в Придунайських землях, але після повернення в турецькі землі купці часто залишали їх напризволяще або продавали. Так, 14 квітня 1723 р. І. Неплюєв повідомляв до Іноземної колегії про те, що із Ніжина «з купцями греками виїжджають з України в турецькі землі багато малоросійських жителів, деякі з купецтвом, деякі як робітники»²⁸. Вже у 1734 р. російський посол у Константинополі Іван Неплюєв повідомляв Генеральній військовій канцелярії про те, що турецькі купці «козаків з собою в Турецьку державу вивозять і залишають». Майже одночасно Генеральна військова канцелярія сама відзначала, що «з купців греки та болгар вивозять із собою в Туреччину підданих наших малоросіян». Останні на прикордонних заставах називали себе волохами й сербами. Так були вивезені купцем Дж. Хаджі Юхим Артемов із Ніжина, Іван Грушницький із Полтави та інші²⁹. Подібні ж дані мала російська адміністрація і в 1748 р. Київський генерал-губернатор на підставі повідомлень, отриманих від російських дипломатів у Константинополі, попереджав кошового отамана М. Кондратьєва про те, що «і в теперішні недалекі часи працівників в Аккермані і в Кілії багато, яких безперестану продають»³⁰. Так, запорожець К. Савлюшенко найнявся погоничем до купця, який їхав в Аккерман. Прибувши у місто, купець продав його турку Юсупу, в якого

²⁶ Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Гетьманська Україна. – К., 1999. – С. 178.

²⁷ ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 59, оп. 1, спр. 612, арк. 3, 4.; Спр. 1194, арк. 11.

²⁸ Архів зовнішньої політики Російської імперії (далі – АЗПРІ). – Ф. 69, оп. 1, спр. 272, арк. 213.

²⁹ ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 51, оп. 3, спр. 4938, арк. 2-3.

³⁰ ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 59, оп. 1, спр. 1615, арк. 44 зв., 67.

запорожець пропрацював 12 років. Його товаришем у полоні виявився й інший козак І. Костенко³¹.

Російська влада намагалась повернути своїх підданих, але ханський уряд, і особливо буджацький сераскієр всіляко саботували виконання угод про взаємну передачу утікачів і полонених.

Вже через два роки після завершення війни 1735-1739 рр. російський уряд оголосив вільне поселення у задніпровських районах «для кращого тих великоросійських і малоросійських людей із-за кордону виклику». Внаслідок чого протягом 1741 р. із Польщі та Задністров'я вийшло 195 родин колишніх утікачів³². Одночасно російський уряд уклав із Туреччиною й Кримським ханством угоду про повернення полонених. На підставі цієї угоди буджацький сераскієр у грудні 1741 – серпні 1742 рр. передав російській адміністрації 302 особи³³. Не зацікавлена втрачати дешево, а інколи й дарову робочу силу, місцева турецька влада досить повільно відпускала захоплене під час війни населення. У квітні 1742 р. російський посол у Константинополі Вешняков у меморії султанському уряду зазначав, що хоча кримський хан і запевняв, що всі полоненні повернені, проте агент посольства В. Пушкарьов «сам багато сотень в усіх містечках... бачив»³⁴. Про ці обставини повідомляв Вешняков і київському генерал-губернаторові у травні 1743 р. В донесенні про відправку з турецьких кордонів полонених він писав про «великі складнощі в тому краї від Аккермана до кордонів полонених виручати, бо там татари надто мало султанських наказів слухають»³⁵. Так, сестра запорозького козака Івана Омеляницького Марія розповідала про те, що татари забрали її в полон «під час останньої з турками війни». Перебувала вона у Бахчисараї та інших місцях при «різних роботах» у турків, які після укладення миру її не відпустили. Повернулась Марія лише завдяки втечі у 1746 р.³⁶ Навіть вже у січні 1749 р. секунд-майор Никифоров, який знаходився на Запорожжі у справах прикордонних сутичок з татарами, писав про те, що кримський хан і буджацький сераскієр «за станом мирного трактату й указами султанськими» продовжують тримати у себе російських полонених³⁷.

Слід зауважити, що турецький уряд, прагнучи закріпити за собою південні степи й послабити російські кордони, інколи теж видавав офіційні розпорядження щодо проведення політики освоєння Буджака і залучення на

³¹ Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссией для разбора древних актов, высочайше утвержденной при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Т. III: Акти про гайдамаків (1700-1768). – Ч. 3. – К., 1876. – С. 404-405.

³² Эварницкий Д. И. Источники для истории запорожских козаков: В 2 ч. – Ч. II. – Владимир, 1903. – С. 2076.

³³ ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 59, оп. 1, спр. 938, арк. 5, 23, 39.

³⁴ Там само. – Ф. 59, оп. 1, спр. 914, арк. 20-21.

³⁵ Там само. – Ф. 59, оп. 1, спр. 1045, арк. 5 зв.

³⁶ Там само. – Ф. 51, оп. 1, спр. 1410, арк. 35-36.

³⁷ Эварницкий Д. И. Сборник материалов для истории запорожских козаков. – СПб., 1888. – С. 10.

ці території населення із прилеглих країн. Осавул Василь Решетов, який побував у Очаківському степу і Придністров'ї, повідомляв у березні 1761 р. у Київську губернську канцелярію про те, що місцевій турецькій адміністрації «доручено про поселення тої землі головне піклування мати». Вихідцям оголошувались «вигоди і полегшення в податях з установленням корисних розпорядків». З цієї причини, повідомляв В. Решетов, «більшою частиною селяться там утікачі малоросійських слобідських полків, з Новоросійської губернії та із Польської України» і «народ зі згаданих сторін сильно туди сходиться, і селища надто збільшилися й безперестану прибавляються»³⁸.

Незважаючи на численні конвенції та угоди, укладені вже в другій половині XVIII ст. між Росією і Туреччиною щодо повернення полонених і утікачів (зокрема статті 2-га і 25-га Кючук-Кайнарджийського мирного договору 1774 р., які спеціально враховували двосторонню видачу утікачів³⁹, тощо), вони не виконувались повною мірою.

Російським урядом також надавались спеціальні інструкції своїм дипломатичним представникам в Дунайських князівствах для виявлення та повернення утікачів⁴⁰. Це питання було узгоджено з урядами Молдавії, Волощини і турецькою адміністрацією в Бессарабії⁴¹. Протягом 1779-1780 рр. російська адміністрація видала низку маніфестів, в яких, обіцяючи різноманітні пільги та привілеї, закликала повернутися тих, хто за різних обставин опинився за її межами, в тому числі «військових регулярних і нерегулярних частин рядових і нижніх чинів, селян казенного відомства, й поміщицьких, козаків Війська Запорозького та малоросійських посполитих». Ті з українців, які вирішили скористатися пропозиціями уряду, намагались отримати землі в Новоросійській губернії⁴².

У жовтні 1779 р. російський посол у Константинополі в спеціальному поданні султанському уряду підкреслював, що турки продовжують приховувати «немалу кількість утікачів», «яких безліч ще страждає у неволі в партикулярних людей». Навесні 1782 р. російський посланник Я. Булгаков писав, що «на вимогу про їх повернення, чиновники дубоссарського воєводства заявляли, що «повертати, хто приходить до нас добровільно, не можна, та що їм куди побажають йти відкрита буде дорога»⁴³.

Слід зауважити, що російські дипломати не просто чекали на появу або звернення до них утікачів. Вони активно розшукували їх по території Придунав'я. Для цього наймалися спеціальні розвідники та агенти. Так,

³⁸ ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 59, оп. 1, спр. 4654, арк. 48-48 зв.

³⁹ Дружинина Е. И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года. – С. 350, 357-358.

⁴⁰ *Dokumente privind istoria Romaniei. Colectia eudoxiu de Hurmuzaki. In 2 v. – Vol. 1: Raporte conculare Ruse (1770-1796).* – București, 1962. – P. 70.

⁴¹ АЗПРІ. – Ф. 69, оп. 1, спр. 12, арк. 28 зв.

⁴² ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 1820, оп. 1, спр. 6, арк. 5-28.

⁴³ *Присоединение Крыма к России: Рескрипты, письма, реляции, донесения: В 4 т. / Под. ред. Н.Ф. Дубровина. – Т. 3: 1779-1780 гг. – СПб., 1889. – С. 419, 422; Т. 4: 1780-1782 гг. – СПб., 1889. – С. 422.*

російський посол в Константинополі направив І. І. Северину таких «спеціальних людей, які можуть вишукувати та ловити наших дезертирів та інших, які ховались в тутешній землі». Серед них були Я. Беліч, М. Матвеев та І. Григор'єв. Перший протягом півроку затримав і відправив до Росії 87 осіб⁴⁴. І все ж таки більшість із них продовжувала залишатися в Придунайських степах, на що звернув увагу в 1788 р. один із офіцерів російської армії, зазначивши у своєму щоденнику наявність «в одному Молдавському князівстві після останньої війни декілька тисяч осіб»⁴⁵.

Політичні події 90-х років XVIII ст., а саме російсько-турецька війна 1787-1791 рр., поділи Речі Посполитої і, як наслідок, розподіл українських земель між Росією й Австрією, принесли нову хвилю українських жителів у Придунайські землі.

Розпочаті російськими дипломатичними представниками спроби повернути утікачів не призвели до успіхів, оскільки останні ховались «в татарських селах» Буджака⁴⁶. На допиті одного зі спійманих утікачів з'ясувалось, що утікачі, які ховались від виявлення, отримували наступні поради від місцевих жителів, щоб «по різних місцях не вештались та російського одягу не носили, а ходили під виглядом молдаван, як одягом, так і волосся підрізували»⁴⁷.

Незважаючи на протести царських дипломатів, турецька прикордонна влада продовжувала приймати російських утікачів. Начебто роблячи висновок, начальник прикордонних справ бригадир Катаржі у доповідній записці від грудня 1801 р. зазначав, що рапорти, які надходили «і понині у Військову колегію від шефів, полки яких знаходяться на кордоні турецькому», говорять про те, що і «половина утікачів ще не повернена»⁴⁸.

Специфічну політику проводила Туреччина і Кримське ханство щодо запорозьких козаків. Запорожці отримали згоду урядів цих держав влаштувати Олешківську Січ у пониззі Дніпра, а згодом Задунайську Січ у пониззі Дунаю. Приймаючи козаків на свої землі, Османська імперія послаблювала позиції Росії на півдні й завдавала удару її міжнародному авторитету як православної країни. Крім того, перша отримувала серйозну військову силу, бойові якості якої були загальновідомі. З іншого боку, Туреччина не могла не враховувати постійний тиск з боку Росії в питанні переселення запорожців подалі від її кордонів. Проте в умовах віддалених і погано контрольованих територій, зустрічаючи протидію як самих запорожців, так і місцевої турецької адміністрації, зацікавленої в експлуатації, по суті, безправних утікачів, вона так і не зуміла домогтися повної реалізації власних розпоряджень.

⁴⁴ АЗПРІ. – Ф. 69, оп. 1, спр. 99, арк. 1-9, 48, 57.

⁴⁵ АЗПРІ. – Ф. 69, оп. 1, спр. 12, арк. 76.

⁴⁶ АЗПРІ. – Ф. 69, оп. 1, спр. 200, арк. 48-49 зв.

⁴⁷ АЗПРІ. – Ф. 69, оп. 1, спр. 246, арк. 250.

⁴⁸ Російський військово-історичний архів. – Ф. 1307, оп. 1, спр. 11, арк. 7; Бачинский А. Д. Народная колонизация Придунайских степей в XVIII – начале XIX вв.: Дис. ... канд. ист. наук. – Одесса, 1969. – С. 134.

Отже, у XVIII ст. політика турецького уряду щодо Придунайських земель та їх населення визначалась специфічною метою – закріпленням турецької влади в регіоні. Виявлялась вона через зацікавленість місцевої турецької адміністрації в залученні та затриманні в Придунав'ї дешевої робочої сили й невиконанні, практично, міжнародних угод з Росією, пов'язаних із поверненням на батьківщину утікачів або полонених, у тому числі з українського населення, і, таким чином, адміністрація несвідомо, але проводила політику колонізації.